

İÇ VE DIŞ GELİŞMELER ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞ VE 1946 SEÇİMLERİ

**As A Part Of Interior And Exterior Progress, The Begining Of The
Multi Party Period In Turkey And Elections In 1946**

Bülent AKKAYA¹

ÖZET

Türkiye Cumhuriyetin kuruluşundan 1946 yılına kadar Cumhuriyet Halk Partisi tek başına iktidar olmuştur. Bu nedenle 1923–1946 arası “Tek Parti Dönemi” olarak nitelendirilmektedir. Atatürk’ün ölümünden sonra İsmet İnönü CHP içerisinde önemli değişikliklere gitmiştir. Fakat bu değişiklikler bir süre sonra parti içerisinde rahatsızlıklara neden olmuştur. II. Dünya Savaşı ve Türkiye’deki iç ve dış gelişmelerin ülkenin siyasi yapısını etkilemesi nedeniyle farklı siyasi partilerin kurulmasına yol açmıştır.

Bu çalışmada Atatürk’ün ölümünden sonra İnönü iktidarı ve Türkiye’nin çok partili siyasi hayata geçişi sağlayan iç ve dış etkenler karşısındaki tutumu anlatılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda bu sürecin önemli aktörü DP’nin kurulması, parti programı ve 1946 seçimleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Dış Politika, İç Politika, Çok Partili Hayat, Demokrat Parti.

ABSTRACT

From the begining of the Republic of Turkey to 1946, Repuclican Puplic Party was in power. Therefore, this period of 1923-1946 was called as “Single Party Period” . After the dead of Atatürk, İsmet İnönü important changes were made in CHP, but these changes caused troubles after a while in CHP. The effect of II.World War on the interior and exterior politics of Turkey casued formation of different political parties.

Here in this study, I’d try to explain Turkey’s policies, transssion from single party period to multi party period against interior and exterior politics factors, after dead of Atatürk during İnönü period,. At the same time, it’s

¹ Dr. Bülent AKKAYA, Bingöl İl. Emn. Müd. e-mail: bulentakkaya@hotmail.com

examined as a important actor of this period DP’s founding, party programme and the election of Turkey in 1946.

Key Words: Turkey, Foreign Policy, Internal Policy, Multi Party Period, Democratic Party.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti’nde 1925’te ve 1930 yılında olmak üzere iki kez çok partili siyasal hayata geçiş adımı atılmış, ancak ikisinden de sonuç alınamamıştır¹. Türkiye, Atatürk’ün ölümü ile İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanlığı döneminde, “tek parti, tek millet, tek lider” sloganına dayanan bir rejimin kuruluşuna tanık olmuştu. İnönü’nün kendisini “milli şef” ilan ettirmesi, Atatürk’e ve demokrasinin kurulacağına inananları şok etmiş ve bir avuç muhteris haricinde kimse bu tutumları tasvip etmemişti².

Atatürk’ün ölümünden sonra bir iktidar boşluğu olmaması için Başvekil Celal Bayar başkanlığında Vekiller Heyeti toplanmış ve meclisin toplanmasına karar verilmiştir. Atatürk’ün ölümünün ertesini günü 11 Kasım 1938 günü toplanan TBMM’ye 387 milletvekilinden 348’i katılmış ve oybirliği ile İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçilmiştir³. İnönü’nün Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra 26 Aralık 1938 günü toplanan Cumhuriyet Halk Partisi Olağanüstü Kurultayı’nda yapılan Tüzük değişikliği ile Atatürk “ebedi şef” olarak İsmet İnönü de “milli şef” olarak kabul edilmiştir⁴. Böylece Türkiye’de “ebedi şef”in ölümü ile başlayan yeni dönem “milli şef dönemi” olarak adlandırılmaya başlanmıştır. İnönü dönemi uygulamaları halkın yakınmalarına ve

¹ Çok partili siyasal hayata geçiş tarihi olarak hep 1946 yılından başlatmamıza rağmen Türk siyasal hayatında 2. Meşrutiyet devrindeki siyasal partileri, 1924’teki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve 1930’daki Serbest Cumhuriyet Fırkası’nı pek aklımıza getirmeyiz. Çok partili siyasal hayat olmasına rağmen bu partiler serbestçe seçime katılıp bir siyasal yarış içine girememişlerdi. Bu nedenle siyasal partilerin seçim yoluyla yarıştıkları tarih 1946 yılı olmuştur. Kemal Karpat’a göre de, 1946 seçimleri “çok partili rejimin kurulması idi”. Bkz. Kemal Karpat; *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1967, s. 379.

² Mehmet Saray; *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye’nin Nato’ya Girişi 3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Hatıraları ve Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2000, s. 50.

³ Şerafettin Turan; *Türk*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999, s. 16; Cemil Koçak; “*Siyasal Tarih (1923-1950)*”, Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, (Yay. Yön. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul 2002, s. 124.

⁴ Şerafettin Turan; *a.g.e.*, s. 22.

.....

muhalefetin artmasına sebep olduğu gibi CHP'nin parti disiplinini bozmuştur⁵.

1. ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞİ SAĞLAYAN DIŞ ETKENLER

1. 1. II. Dünya Savaşı ve Türk Dış Politikası

II. Dünya Savaşı sonrası dünyanın görünümünde çok büyük değişiklikler olmaya başlamıştı. Almanya ve İtalya'da faşist yönetimler yıkılarak, demokrasi ve milletlerarası barışın çekiciliği yaygınlaşmaktaydı. Türkiye, savaş sırasında izlediği “oportünist” sayılabilecek tarafsızlık politikasının yarattığı gediği kapatmak için, oldukça geç bir kararla, mihver devletleriyle ilişkilerini 1944 yılında keserek, savaşın sonucu belli olduktan sonra -bir bakıma “durumu kurtarmak” için- 2 Şubat 1945'te Almanya'ya karşı savaş ilân etti ve hemen ertesi gün Birleşmiş Milletler Beyannamesini imzaladı. Bu durum Türkiye'yi Batı dünyasına yaklaştıran önemli bir adım oldu. Bu yakınlaşmada askerî nedenler de etkili olmuştur⁶.

Bu gelişmelere paralel olarak, Türkiye Batı dünyasının yeni önderi rolünü kesinleştirmek üzere olan Amerika Birleşik Devletleri'ne daha fazla önem vermek durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu yeni “süper güç” ile ilişkileri geliştirmek sadece Türkiye'nin Batı dünyası nezdindeki itibarını artırmak için değil, fakat aynı zamanda ekonomisini düzlüğe çıkarabilmek için de gerekli görülmekteydi. Başkan Roosevelt'in ölümü üzerine, yerine geçen Truman güneydoğu Avrupa'nın savaş sonrası durumuyla yakından ilgilenmek gerektiği görüşündeydi ve nitekim Truman Doktrini çerçevesinde Yunanistan ve Türkiye'nin desteklenmesi iki yıl sonra gündeme gelmişti⁷.

1. 2. Çok Partili Siyasi Hayata Geçişte Sovyet Etkisi

Dış politik gelişmelere baktığımız zaman Sovyetler Birliği'nin savaşın bitiminden çok kısa bir süre sonra, Türkiye'den resmen toprak

⁵ Ercan Haytoğlu; “Türkiye’de Demokratikleşme Süreci ve 1945’te Çok Partili Siyasî Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)”, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Yıl 1997, S. 3, s. 50.

⁶ Ömer Kürkçüoğlu; “Türk Demokrasisinin Kuruluş ve İşleyişinde Dış Etkenler (1946’dan bu yana)”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 33, S. 1, 1978, s. 225.

⁷ Redvers Opie; “Amerikan Yardımı ve Kalkınma Meselesi”, (Çeviren, Cemal Mihçioğlu) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 8, S. 1, 1953, s. 89-90.

talebinde bulunması ve boğazların statüsünde söz hakkı istemesi, Türkiye'nin Batı dünyasıyla -özel olarak Amerika Birleşik Devletleriyle- temaslarını sıklaştırmasını ve zamanla NATO'ya girmesini zorunlu kılmaktaydı. Sovyetler Birliği, 7 Kasım 1945'te süresi bitecek olan Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasında, savaş sonrası ortaya çıkan köklü değişiklikler yüzünden, yeni şartlara göre ciddi değişikliklerin yapılmasını istemekteydi⁸. Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile yeniden ilişki kurabileceğini bildirmesi üzerine Sovyetler Birliği, Türk-Sovyet sınırında bazı değişiklikler yapılması ve Montreux Sözleşmesi'nin Boğazların ortaklaşa savunulmasına imkân verecek tarzda gözden geçirilmesi gibi birtakım şartlar ileri sürdü. Bu taleplerin Türkiye tarafından reddedilmesi Sovyetler Birliği'ni kararından vazgeçirmeye yetmemiş ve 24 Eylül 1946'da ikinci bir nota vererek isteklerini tekrarlamış, fakat Türkiye bu notayı da 18 Ekim günü reddetmiştir⁹.

Türkiye, dış politikada da tüm dünyayı etkileyen II. Dünya Savaşı rüzgârında ayakta kalmanın yollarını aramıştır. Bu rüzgârdan da “yansızlık” politikasını izleyerek, etkilenmemeyi başaran Türkiye Cumhuriyeti yine de savaşın fikri etkilerinden kurtulamayacak, tüm dünyada yıkılan baskı rejimlerinin kabul görmediği gerçeğinin farkına vararak, siyasi hayatta tek parti olarak yola devam edilemeyeceğini kabul etmek zorunda kalmıştır. CHP yöneticileri “Batı kamuoyunu yatıştırarak ve Sovyetlere karşı bu ülkelerin desteğini sağlayacak” çözüm olarak çok partili sisteme geçmeyi görüyorlardı¹⁰.

Tabii, denebilir ki Sovyet tehdidi altında yalnız kalmış bir Türkiye'nin kendini koruması gerekiyordu. Bunu da kolaylaştıracak, Türkiye'yi Batıya yakın gösterecek şey olarak çok partili sisteme geçmek zorunluluktaki. Bizzat İnönü tarafından da yön verildiği düşünülen çok partili demokrasi dönemine geçiş, Türkiye'nin dış politikasının iç politikasına yansımasydı¹¹.

1. 3. Batılı Devletlerle Ortak Hareket Etmek ya da Demokrasi Cephesinde Olmak

⁸ Şerafettin Turan; *a.g.e.*, s. 143-144.

⁹ Taner Timur; *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Kitabevi, Ankara 2003, s. 61-62; H. Bayram Kaçmazoğlu; *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, Birey Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 15; Fahir Armaoğlu; *20. Yüzyıl Siyasal Tarihi*, Alkım Yay., Ankara, s. 415.

¹⁰ Şerafettin Turan; *a.g.e.*, s. 210-211.

¹¹ Ömer Kürkçüoğlu; “*Dış Politika Nedir? Türkiye’deki Dünü ve Bugünü*”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 35, S. 1, 1980, s. 322-323.

II. Dünya Savaşı sona erdiğinde Türkiye, İstiklâl Savaşı'nın ardından giriştiği batılılaşma ve çağdaşlaşma hareketi ile ekonomik, siyasi ve sosyal birçok konuda ilerleme kaydetmiş olmasına rağmen, modern bir ülkenin tüm ihtiyaçlarını gidermek adına yaptığı hamlelerde oldukça geri bir düzeyde kalmıştı. Bu nedenle Türkiye'nin öncelikli sorunu savaş sırasında sarsılmış olan memleket ekonomisinin düzeltilmesi ve geliştirilmesi oldu. Bu nedenle Türkiye'nin Batı ile işbirliğine girmesini siyasi değil ekonomik ilişkiler yönüyle de değerlendirmek gerekmektedir¹².

Çok partili döneme geçişin dış dinamiklerini hiç kuşkusuz II. Dünya Savaşı ve sonrası ortaya çıkan yeni dünya düzeni yaratmıştır. Savaşta tarafsız kalabilmek için kararlı bir politika izleyen Türkiye,¹³ savaş sonrası kurulmakta olan BM'e kurucu üye olabilmek için, 1944'te yenilmekte olan Mihver devletleriyle ilişkisini kesmiş ve 23 Şubat 1945'te Almanya'ya karşı savaş ilan ederek, ertesi gün 24 Şubat 1945'te BM Beyannamesini imzalamıştır¹⁴.

Türkiye Batı'yla ilişkisini yeniden düzenlerken, Batı dünyasındaki değişimin Türkiye'yi etkilemesini şu şekilde açıklayanlar da vardır: "8 Mayıs 1945'de savaşın sona ermesiyle hem dünya hem de Türkiye için yeni bir dönem başladı. O bahar San Francisco'da 59 ülkenin temsilcileri Birleşmiş Milletlerin kuruluşuna imza attılar. Yeni dünyaya artık demokrasi ilkelerinin egemen olması kararlaştırıldı. Şefler, Führerler, Duçeler tarihin derinliklerine gömüldü. Bu iklim içinde Türkiye'de de "değişmez Milli Şef" rejiminin değişme zamanı gelmişti. Görmek istediğimiz Batı dünyasının kilidini açacak anahtar çok partili demokrasiydi. Aynı yıl Stalin, Türk Sovyet Saldırmazlık Anlaşmasını feshetti. Sovyetlerle ilişkiler gerginleşiverdi. Sonunda da bu olay, Türkiye'nin Batı'yla bütünleşmesini birden hızlandırdı. İşte bu ortam içinde İnönü beklenen konuşmasını yaptı. 1945 yılının 19 Mayıs nutkunda ilk kez açıkça demokrasiye geçiş sözü verdi"¹⁵.

Savaş sonrası Mihver devletlerinin yenilgisi ile Almanya ve İtalya'da tek parti rejimlerinin ortadan kalkması, kendi içinde demokratik değerleri taşıyan rejimlerin, özellikle ABD'nin savaştan dünyanın egemen gücü olarak çıkması, Türk Hükümeti'nin kendini Batı'ya

¹² Mehmet Gönülöb; A. Halük Ülman; A. Suat Bilge ve Diğerleri; *Olaylarla Türk Dış Politikası (1945-1965 Dönemi)*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1987, s. 431.

¹³ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Kitabevi, Ankara 1999, s. 363-364.

¹⁴ Fahir Armaoğlu; *a.g.e.*, s. 421-414.

¹⁵ Mehmet Ali Birand; Can DüNDAR, Bülent Çaplı; *Demirkarat Bir Demokrasinin Doğuşu*, Doğan Kitap, İstanbul 2007, s. 22.

özellikle ABD’ye daha yakınlaşmaya mecbur hissetmesine sebep olmuştur¹⁶. Savaş sonunda Türkiye’nin siyasi ve ekonomik menfaatlerinin kesinlikle Batı tarafında olduğu görülüyordu ve bu menfaatleri geliştirmenin en iyi yolu Batı’ya daha fazla yaklaşmaktı. 1945’te Türkiye, San Fransisko Konferansı’na kurucu üye olarak katılmış, BM Antlaşmasını imzalamış ve demokratik idealler için kesin söz vermiştir¹⁷. BM Anayasası’nı kabul etmekle Türkiye, bu Anayasa’nın demokratik prensiplerine uygun daha hür bir rejime geçmeyi de kabul etmiş oluyordu¹⁸.

Bunların yanında milletlerarası ilişkilerde gelişen yeni durumlara Türk yöneticileri kayıtsız kalmadı. Milletlerarası gelişmeleri göz önünde bulunduran Cumhurbaşkanı İnönü yeni partilerin açılması yolundaki ilk resmi işaretini 19 Mayıs 1945’de söylediği bir konuşmada vermişti: “Harp zamanında ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıklar kalktıkça, memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir. En büyük demokrasi kurumumuz olan TBMM, ilk günden itibaren idareyi ele almış ve memleketi demokrasi yolunda sürekli olarak ilerletmiştir”¹⁹. Bu konuşma Türk siyasî hayatında demokrasiye gitgide daha fazla yer verileceğini müjdelemiştir.

Meclis içinde ve basın organlarında hararetli olayların yaşandığı günlerde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün 1 Kasım 1945 tarihli TBMM’yi açış konuşmasında demokrasi konusundaki fikirlerini ortaya koyarak, tek eksikliğin CHP karşısında bir muhalefet partisi bulunmaması olduğunu söyledi²⁰.

Ali Fuat Başgil, Türk siyasi hayatında Serbest Fırka gibi daha muhalefet hareketi doğmadan sıkboğaz etme imkânı varken İnönü ve arkadaşları neden böyle bir partinin muhalefet olarak karşılına dikilmelerine göz yumdular sorusunu sorduktan sonra cevabını kendisi şu şekilde vermiştir. “İnönü, İspanya diktatörü Franko gibi harpten sonra da totaliter rejimini devam ettirebileceğine kanaat getirseydi bunda tereddüt etmeyecek ve ancak Müttefikler tarafından terk edilmek korkusu ile diktatörlükten vazgeçecekti”²¹.

¹⁶H. Bayram Kaçmazoğlu; *a.g.e.*, s. 14.

¹⁷Erik Jan Zürcher, (Çeviren Yasemin Saner Gönen), *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yay., İstanbul 1998, s. 302.

¹⁸Kemal Karpat; *a.g.e.*, s. 127.

¹⁹Şerafettin Turan; *a.g.e.*, s. 209.

²⁰Konuşmanın metni için bkz. İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları, C.II, TBMM Yay., Ankara 1993, s. 60-62.

²¹Ali Fuad Başgil; *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, (Çeviren M. Ali Sebük, İ. Hakkı Akın), Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2006, s. 55, 56.

2. ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞİ SAĞLAYAN İÇ ETKENLER

2. 1. İnönü Yönetimine Karşı Tepkiler

Atatürk döneminde gözden düşen Millî Mücadele'nin önde gelen liderlerinden bazılarının iade-i itibar edilmeye başlandı. 26 Mart 1939 seçimlerinde Atatürk'e yakınlığı ile bilinen Rıza Soyak, Fuat Bulca, Neşet Ömer İrdelp, Şükrü Kaya, Muhittin Baha Pars, Şakir Kesebir, Recep Zühtü Soyak ve Kılıç Ali gibi kişiler CHP'den milletvekili adayı gösterilmedikleri için meclise girememişlerdir²². Buna karşın İnönü, Mustafa Kemal Atatürk'e muhalefet eden tüm eski milletvekilleriyle yakınlaşmıştır. Örneğin Hüseyin Cahit Yalçın İstanbul, Kazım Karabekir Çankırı, Fethi Okyar Bolu milletvekili, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele de CHP üyesi olmuştur.²³ İnönü ile Mustafa Kemal Atatürk muhaliflerinin bu yaklaşması CHP içindeki devletçi ve liberal ekonomi çekişmesi nedeniyle kısa sürmüştür. Bu yaklaşma Celal Bayar'ın 25 Ocak 1939'da seçimlerin yenilenmesi nedeniyle Başbakanlıktan istifa etmesi ile son bulmuştur. Bunun sonucunda İnönü bir daha Bayar'a Hükümet kurma görevi vermemiştir²⁴.

İsmet İnönü'nün Cumhuriyet'in devamını sağlamak adına giderek arttırdığı önlemler zamanla toplum genelinde yönetime karşı çok da adlandırılmamakla birlikte gizli den gizliye bir muhalefetin oluşmasına yol açmıştır. "İnfialin hedefi doğrudan doğruya İsmet İnönü idi ve Çankaya'da İsmet İnönü bunu pek bilmiyordu. 1944'lere gelindiğinde ve tehlikenin büyüğü geride kaldığında Cumhurbaşkanı sanıyordu ki millet kendisine, dış politikada dirayetli, basiretli tutumundan, başarısından dolayı sadece minnetli sevgi duyguları ile bağlıdır... Halk, savaş felaketine uğramamış olmamızın şerefini İsmet Paşa'ya veriyordu. Bunu kendisinden esirgiyor değildi. Ama bunun yanında, gündelik hayatın bütün sıkıntılarının sorumlusu diye de aynı İsmet Paşayı görüyordu"²⁵.

²² İnönü, devletin başına geçer geçmez "İnönü'nün ilk hareketi Bayar'ı ve Atatürk'ün yakın mesai arkadaşlarını bin kenara atmak oldu". Ali Fuad Başgil; *a.g.e.*, s. 37.

²³ Durmuş Yalçın; Azmi Süslü; Refik Turan ve Diğerleri; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. II, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2000, s. 521.

²⁴ Bernard Lewis; (Çeviren Metin Kıratlı), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK Yay., Ankara 2000, s. 293.

²⁵ Metin Toker; *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, 4. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1998, s. 23.

2. 2. Ekonomik Etkenler

İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması ile savaş şartları bir yandan özgürlüklerin daha da kısıtlanması sonucunu doğurmuş öte yandan iktisadî bunalım halkı hayatından bezdirmişti. Mal kıtlığı, fiyat artışları, yeni vergiler yanında, bir tür vurguncu taifesi olan yeni savaş zenginleri türemişti. Taner Timur’un deyişiyle, II. Dünya Savaşı döneminde, “bir yandan enflasyonist bir politika izlenirken öte yandan da bu politikanın doğal sonuçları olan fiyat artışları baskı ve zabıta yöntemleri ile önlenmek istenmiştir”²⁶. 1940 yılında çıkarılan ve bir kısım halka çalışma yükümlülüğü getiren Millî Korunma Kanunu, köylerde yaşayan ve tarımla uğraşan çiftçileri etkilemiştir²⁷.

Türkiye, II. Dünya Savaşı’na girmemişti. Ancak Türkiye’nin savaşın yaydığı fikirlerden etkilenmemesi de imkânsızdı. Savaş döneminde ülkede mal kıtlığı artmış ve fiyat artışları devamlı hale gelmiştir. Bozulan ekonomik yapıyı düzeltmek için çıkarılan yeni vergiler halkı ezmiştir. Savaş sırasında çıkarılan, Millî Korunma Kanunu ile birlikte ekonomik hayattaki darlık ve verimsizlik halkın CHP yönetimine karşı duyduğu bıkkınlığı iyice artmıştır²⁸.

2. 3. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

Tek parti iktidarından çok partili hayata geçişi hazırlayan en önemli aşamalardan biri olarak sayılan “Dörtlü Takrir”in verilme sürecini başlatan ilk olay “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu”²⁹ görüşmeleridir. Atatürk döneminden itibaren uygulamaya konulmak istenen toprak reformu bir türlü uygulanamayan reformlardan birisi olmuştur. Tarım Bakanlığınca hazırlanan ve 17 Ocak 1945’te yeniden gündeme alınan toprak reformu “Topraksız Köylüye Toprak Dağıtılmasına ve Çiftçi Ocaklarının Kurulmasına Dair Kanun Tasarısı” adıyla hazırlanıp meclise sunulmuştu. Kanun Tasarısı Adalet, Bütçe, Ekonomi, Tarım, Maliye, Ticaret, Anayasa ve İçişleri Komisyonlarından seçilen dörder üyeden oluşan Karma Komisyon’da görüşülmeye başlandı. Oluşturulan karma

²⁶ Taner Timur; *a.g.e.*, s. 24.

²⁷ Durmuş Yalçın; Azmi Süslü; Refik Turan ve Diğerleri; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi...*, s. 532.

²⁸ Bernard Lewis; (Çeviren Metin Kırath), *a.g.e.*, s. 295-296; Tevfik Çavdar; *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den Günümüze)*, İmge Kitapevi, Ankara 2008, s. 15; Şevket Süreyya Aydemir; *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2007, s. 139.

²⁹ Bu gelişmenin DP’nin kurulma sürecini hızlandırdığıyla ilgili olarak bkz. Mustafa Albayrak; *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004, s. 23-24.

komisyonda üç ay içerisinde 45 defa toplantı yapılarak incelendikten sonra 14 Mayıs 1945'te TBMM'ye sunuldu³⁰. Bu kanun ile topraksız ve toprağı az olan köylüler ile çiftçilik yapmak isteyenlere toprak dağıtılacak ve üretimin artırılmasını sağlayacak tedbirler alınacaktı³¹.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanun Tasarısı'nın 17. maddesine göre ülkede üst toprak mülkiyet sınırı beş bin dönüm olarak yer almış, fakat toprağın yetersiz ve kıt olduğu bazı yerlerde bu sınır elli dönüme kadar düşürülmüştür³². Tasarının 21. maddesinde de "kamulaştırma gerçek bedelden değil, arazi vergi matrahına göre yapılacaktır" denmiştir. CHP'nin bu toprak reform tasarısı Mecliste görüşülürken, CHP içinde büyük toprak sahibi milletvekilleri kanun tasarısına karşı çıkarak, büyük tartışmalara sebep olmuşlardır.

Adnan Menderes, kolektif mülkiyetten değil, kolektif işletmeden söz ediyor ve tasarının kabul edilmesine karşı çıkıyordu³³. Bu kanun kabul edilirse, toprak mülkiyetinde güven kalmayacağını belirtmekteydi. "Toprak mülkiyetinde artık en küçük emniyet kalmayacaktır. Zirai reformu adı altında, daha birçok yıllar zati istihsal şekline mahkûm olan bir düzeni savunuyorsunuz. Hâlbuki küçük işletmeye gitmek değil, küçük işletmeleri birleştirerek, büyük kolektif işletmelere geçmek, hatta farzdır"³⁴ diyerek fikirlerini savunmuştur. CHP içindeki karşı çıkmalara rağmen bu kanun 4753 sayı ve 11.06.1945 günündeki oylamada 345 oy ile kanunlaşmıştır³⁵. TBMM'de 1945 yılı Bütçe Kanun Tasarısı görüşülmeye başlayınca CHP'deki muhalif milletvekilleri program üzerine sert eleştirilerde bulunmuşlardır. Özellikle Bütçe açığı nedeniyle artan devlet borçları, ölçsüz emisyon, hayat pahalılığı, vurgunculuk, karaborsa, adaletsiz ve verimsiz vergi sistemi üzerine eleştiriler yoğunlaşmıştır. Bütçe görüşmelerinden sonra yapılan oylamada 368 kabul oyuna karşı 5 red oyu ile Bütçe Yasası TBMM'den çıkmıştır. Red oyları Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuad Köprülü, Celal Bayar ve Emin Sazak'tan gelmiştir. Akabinde yapılan güven oylamasında red oy sayısı Hikmet Bayur ve Recep Peker in de katılımıyla yediye çıkmıştır³⁶.

³⁰ Mustafa Albayrak; *a.g.e.*, s. 22.

³¹ Kemal Karpat; *a.g.e.*, s. 107.

³² Kemal Karpat; *a.g.e.*, s. 108.

³³ Leyla Kırkpınar; "Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C. 3, S. 9-10, Yıl 1999-2000, s. 88.

³⁴ Şevket Süreyya Aydemir; *Menderes'in Dramı (1899-1960)*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2007, s. 117.

³⁵ Şerafettin Turan; *a.g.e.*, s. 173.

³⁶ Feroz, Ahmad, Bedia, Turgay; *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1976, s. 13-27.

Mecliste yaşanan tartışmaların doğurduğu muhalif havadan ve İnönü’nün 19 Mayıs 1945’deki çok partili hayatı destekler konuşmasından güç alan parti içi muhalefet kendi aralarında yaptıkları görüşmeler sonunda bir önerge hazırladılar. Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü’nün imzalarını taşıyan “Dörtlü Takrir” olarak bilinen önerge CHP Parti Grubu’na verildi³⁷.

Dörtlü Takrire imza koyan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü’nün bütçe tasarılarında birlikte red oyu vermelerinin bir tesadüf olamayacağı düşünülmektedir³⁸. Dörtlü Takrire imza atanların, Bayar, Koraltan ve Menderes, Köprülü ikilisi olarak hareket etmiş oldukları anlaşılmaktadır³⁹. Ayrıca bu kanunun oylamasına katılmayan 104 milletvekili Demokrat Parti’nin çekirdek kadrosunu oluşturmuştur⁴⁰.

Dörtlü Takririni görüşülmesi esnasında imza sahipleri hırpalandı ve takririn reddedilmesi için konuşmalar yapıldı. Bu konuşmalar o kadar şiddetli idi ki sonraki günlerde milletvekillerinin birbirine bakacak yüzleri bile kalmamıştı. Dörtlü Takrir 12 Haziran 1945’te yedi saatlik bir görüşme sonunda CHP Genel Kurulu’nda reddedildi⁴¹.

4. DÖNEMİN İLK MUHALEFET PARTİLERİ

İlk muhalefet partileri daha önce de değindiğimiz gibi temelde parti içi düşünce farklılıklarından dolayı ortaya çıkmış olmasına rağmen bu dönemin ilk muhalefet partisi aşağıda bahsedeceğimiz Demokrat Parti değildir. Bu dönemin ilk muhalefet partisi, Milli Kalkınma Partisi olmuştur⁴². 1945’te çok partili sisteme geçiş ile kurulan ilk sosyalist parti ise Türkiye Sosyalist Partisi olmuştur. Demokrat, sosyalist, milliyetçi, laik, beynelmilelci ve barışçı olarak kendini niteleyen Türkiye Sosyalist Partisi 14 Mayıs 1946’da kurulmuştur. Partinin yayın organı Gerçek gazetesi olmuştur⁴³. Bu partiler iktidarda her ne kadar yer almasalar da, Türkiye’nin demokrasiye geçiş sürecinin önemli yapı taşları olmuştur.

³⁷ Cem Eroğul; *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s. 30.

³⁸ Mustafa Albayrak; *a.g.e.*, s. 43.

³⁹ Metin Toker; *a.g.e.*, s. 52-53.

⁴⁰ Leyla Kırkpınar; *a.g.m.*, s. 89.

⁴¹ Celal Bayar; *Başvekilim Adnan Menderes*, (Derleyen İsmet Bozdağ) Tercüman Yay., İstanbul 1986, s. 33-34; Cem Eroğul; *a.g.e.*, s. 30-31.

⁴² Cemil Koçak; *Yakançağ Türkiye Tarihi*, Milliyet Yayınları, İstanbul 2004, s. 177.

⁴³ Şerafettin Turan; *a.g.e.*, s. 223-224; Kemal Karpat; *a.g.e.* s. 305.

5. DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULMASI

Adnan Menderes ve Fuad Köprülü parti disiplinine aykırı hareket etmekten dolayı 25 Eylül 1945'te CHP'den ihraç edildi⁴⁴. Koraltan, Vatan gazetesinde Menderes ve Köprülü'yü savunan yazılar yazdı. Ardından arkadaşlarını destekleyen Koraltan, 27 Kasım'da parti disiplinine aykırı hareketten 1'e karşı 280 oyla ihraç edildi. Kendi partilerini eleştirmekten ihraç edilen üç arkadaşıyla dayanışma içinde olan Celal Bayar da 1 Aralık 1945'te CHP'den istifa etti⁴⁵.

Muhallif hareketin lideri durumundaki Celal Bayar, 1 Aralık 1945'te basına verdiği bir demeç ile yeni bir parti kurulacağını resmen ilk kez kamuoyuna duyurmuş oluyordu⁴⁶. Bayar, bu demecinden üç gün sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Çankaya Köşkü'nde yaptığı yemek davetine katıldı⁴⁷. Bayar parti rozetini de alarak Çankaya köşküne gitmişti. DP rozeti ile ilgili şakalaşmalardan sonra İnönü parti programını aldı ve sordu. "Terakkiperverlerde olduğu gibi , 'itikad-ı diniyeye riayetkârız' diye madde var mı?"

Bayar, "Hayır Paşam. Laikliğin dinsizlik olmadığı var".

İnönü, "Zıyanı yok. Köy enstitüleriyle, ilkokul seferberliğiyle uğraşacak mısınız?"

Bayar, "Hayır".

İnönü, "Dış politikada ayrılık var mı?"

Bayar, "Yok".

İnönü, "O halde tamam"⁴⁸.

Bu görüşme kurulacak olan yeni parti için herhalde önemli bir dönüm noktası olmuştur. İnönü ve Bayar arasındaki bu görüşme, Demokrat Parti'nin İnönü'nün kontrolünde kurulduğu yolunda birtakım kanıların oluşmasına neden olmuştur⁴⁹.

⁴⁴ Kemal Karpat; *a.g.e.*, s. 131; Celal Bayar; *a.g.e.*, s. 35.

⁴⁵ Feroz Ahmad; *a.g.e.*, s. 126; Bernard Lewis; (Çeviren Metin Kıratlı), *a.g.e.*, s. 304-305; Mustafa Albayrak; *a.g.e.*, s. 57.

⁴⁶ Tevfik Çavdar; *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Kitabevi, Ankara 1999, s. 410.

⁴⁷ Cem Eroğul; *a.g.e.*, s. 31; Taner Timur; *a.g.e.*, s. 42.

⁴⁸ Metin Toker; *a.g.e.*, s. 80-81.

⁴⁹ Timur'a göre, Celal Bayar, İnönü'ye parti kurulmadan programını götürerek dış politika ve laiklik konusunda teminat vermiştir. Taner Timur; *a.g.e.*, s. 42; Mustafa Albayrak; *a.g.e.*, s. 62; Erik Jan Zürcher; *a.g.e.*, s. 307; Cemil Koçak; *a.g.m.*, s. 141.

İlk başlarda Demokrat Parti’nin kısa sürede teşkilatlanarak CHP’ye rakip olamayacağı düşünülmüştür. İnönü DP’yi hem çok partili sistemin bir aktörü hem de CHP tarafından bir süre denetlenebilecek bir muhalefet partisi olarak desteklemiştir⁵⁰. Bu nedenle Celal Bayar, iktidara gelmeden birkaç gün öncesine kadar “bir danışık partisi” olmadıklarını söylemek gereğini duyuyordu⁵¹.

7 Ocak 1946’da DP’nin kurularak⁵². Parti başkanlığına Celal Bayar getirildi. Bir gazetecinin “partiniz sağ mıdır, sol mudur?” sorusuna Bayar, “Programımızı inceleyiniz, orada yerimizi bulacaksınız” diyerek cevap vermiştir. Menderes, Bayar’ı doğrulayarak “Siz Halk Partisinin yerini bulun, biz Demokrat Parti’nin, onun neresinde olduğunu gösterelim”⁵³ demiştir.

Demokrat Parti Tüzüğü’nün⁵⁴ 43. maddesine göre, büyük kongreye kadar, kurucular, genel idare kurulu’nu teşkil etmişlerdi. Parti merkez örgütü: parti başkanı, genel idare kurulu ve merkez haysiyet divanından oluşturulmuştu⁵⁵.

DP’nin kuruluşunun ilk aylarında iki parti arasında yumuşak bir hava vardı⁵⁶. Bununla beraber DP her ne kadar İnönü’nün teşviki ile kurulmuşsa da, bunu bir “danışıklı-dövüş” olarak görmemek gerekir. İnönü muhalif bir partinin olmasını istemesine rağmen kurulan bu partinin kısa zamanda güçlenip iktidara gelebileceğine ihtimal vermemiştir. Bu dönemde yapılmak istenen belki de kontrollü bir çok partili siyaset, ya da “sınırlı bir demokrasi” idi⁵⁷. Bunun olabileceği ihtimali CHP iktidarınca, DP yöneticilerinin de CHP içerisinden çıkmış olmasında, görülmekteydi. Zaten başta Celal Bayar başta olmak üzere DP yöneticileri ile CHP arasında parti programı bakımından ideolojik bir fark olduğu da söylenemezdi⁵⁸.

DP’nin ortaya attığı yeni ve özgürlükçü fikirler, o güne kadar böyle bir siyasetin uygulanması bir yana, vaatlerini bile duymayan toplumun her kesiminde büyük yankı uyandırmıştır. Öyleki DP, Türkiye’de ilgi odağı haline gelmiştir. DP’nin beklenilmeyen bu

⁵⁰ Nuran Yıldız; “*Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın*”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 51, S. 1, 1996, s.482-483.

⁵¹ Taner Timur; *a.g.e.*, s. 20.

⁵² Feroz Ahmad; *a.g.e.*, s. 126.

⁵³ Celal Bayar; *a.g.e.*, s. 48.

⁵⁴ DP’nin tüzük ve programı hakkında geniş bilgi için bkz. Demokrat Parti Tüzük ve Programı, Güneş Matbaacılık, Ankara 1957.

⁵⁵ Cem Eroğul; *a.g.e.*, s. 32.

⁵⁶ Kemal Karpat; *a.g.e.*, s. 136.

⁵⁷ Kemal Karpat; *a.g.e.*, s. 131.

⁵⁸ Cemil Koçak; *a.g.m.*, s. 141.

yükselişi, CHP kanadında tedirginlik yarattı. Bu durum CHP'yi yeni tedbirler almaya sevk etti. Bu amaçla halkı ezen vergiler hafifletildi, öğrencilere dernek kurma ve örgütlenme hakkı verildi, üniversitelere özerklik verildi, basit suçlara af getirildi, işçi kesimine sendikal haklar ve sigorta güvencesi verildi. Atatürk'ün ölümü ile 1938'de İsmet İnönü'ye verilen değişmez başkanlık payesi kaldırılarak İnönü'yü milli şef haline getiren hak kendi isteğiyle elinden alındı. Bundan sonra CHP'de liberalleşme çabaları başladı⁵⁹.

Samet Ağaoğlu'na göre, “Demokrat Parti çatısı altında üç grup insan yan yana gelmişti. Demokrasi idealine bağlı genç idealistler, Demokrasi idaresine bağlı tecrübeli idealistler, Demokrat Parti'nin temsilcisi olduğu idealle ilgisi bulunmayanlar. 1950'ye kadar gelip geçen parti içi kavgaların temelinde yatan asıl sebep, Demokrat Parti'yi demokrasiye inananların teşekkülü yapmak çabasıdır. Bu kavgada genç idealistlerin büyük desteği Bayar, temsilcisi de Menderes olmuştu”⁶⁰.

6. DEMOKRAT PARTİ'NİN PROGRAMI

Demokrat Parti'nin kuruluşuna karar verildiği 1945 yılının sonbahar aylarından itibaren yoğun bir program ve tüzük çalışmasına girişilmiştir. Bu çalışmalarda partinin kurucu kadrosunu oluşturan dört isim tüzük ve programın her maddesi için büyük bir emek ve özveri ile çalışmışlardır⁶¹.

Bu taslakta program ile ilgili varılan en önemli hususlar şunlardır:

1. Atatürk inkılâpları sağlamıştır, oturmuştur. Bunları tekâmül ettirmek gerekir.
2. “Milletten devlete” doğru bir fikir ve uyarma akımının başlaması gereklidir. Türk milleti olgun bir millettir ve kendi kendisini idare etmeye muktedirdir. Öyle ise, kuracağımız partinin devlet yönetimini aşağıdan yukarıya doğru işleten bir parti olması icap eder.
3. Türkiye'de koruyucu devlet vasfına dokunulmadan, halkın yönetime katılmasını sağlamak lazımdır. Halkın yönetime katılması, dürüst bir seçim sistemi ile kurulabilir. (...) Bunun çaresi, seçim sistemimizin çoğunluk esasına dayanmasıdır.

⁵⁹ Mehmet Ali Birand; Can Dündar, Bülent Çaplı; *a.g.e.*, s. 28-29.

⁶⁰ Samet Ağaoğlu; *Arkadaşım Menderes İpin Gölgesindeki Günler*, Alkım Yayınları, İstanbul 2004, s. 74.

⁶¹ Celal Bayar; *a.g.e.*, s. 39.

4. (...) Politika kuvvetleri, seçim yolu ile halkın eline geçecek, iktidarlar, halktan gelen politik temayüllere göre memleketi yöneteceklerdir. Bütün kuvvetleri meclisin nefsinde toplayan Atatürk anayasasının öngördüğü budur.

5. Tarihi gelişmeler göz önünde bulundurularak laiklik mevzuunda hassas davranılmalıdır.

6. Yeni kurulacak olan parti “fikir kadrosuna” değil, “halk tefekkürünün temellerine” dayanacaktır⁶².

7 Ocak 1946 tarihinde partinin program ve tüzüğü açıklandı⁶³. DP’nin programı seksen beş maddeden oluşmuştur. Program, iki ana bölüme ayrılmıştı: Genel hükümler ve hükümet işleri. Birinci bölüm olarak kabul edilen, ilk yirmi dört madde genel prensipler etrafında şekillenmiştir. DP programı “Adalet İşleri, Milli Eğitim İşleri, Sanayi İşleri, Tekel İşleri, Ticaret İşleri, Tarım İşleri, Orman İşleri, Maliye İşleri, Bayındırlık ve Ulaştırma İşleri, Genel Sağlık İşleri, Toplumsal Sorunlar” adlı başlıklar altında ele alınmıştır⁶⁴. DP’nin hükümete sunulan programının ilanından sonra yapılan yorumların genelinde yeni partinin programı ile CHP’nin programı arasında hiçbir fark olmadığı yer alıyordu⁶⁵. Her iki parti de Atatürk ilkeleri olarak bilinen ve anayasanın ikinci maddesindeki altı ilkeyi kabul etmişlerdi. Ancak laiklik ve devletçilik uygulamalarında yorum farkı bulunmaktaydı⁶⁶.

7. 1946 SEÇİMLERİ VE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ

Çok partili hayatın ilk günlerindeki ılımlı hava çok geçmeden yerini gerginliğe bırakmıştır. DP büyüdükçe halkçuların dost tavırları da değişti. 1946 baharında memlekette bir DP rüzgârı esmeye başlamıştı. Halk nazarında DP’nin henüz parti olarak kabul edilmiş bir programı olmaması dikkate alınmıyordu; CHP’ye muhalif oluşu en önemli özelliği olmuştu⁶⁷.

DP’nin muhalefeti iki kaynaktan beslenmekteydi. Birinci olarak iktidara gelemeyen sınıfların arzusundan, ikinci olarak da halkın bıkkınlığından faydalanmaktaydı⁶⁸. Bütün bu olanlar DP’ye olan ilginin

⁶² Celal Bayar; *a.g.e.*, s. 40- 43.

⁶³ Mustafa Albayrak; *a.g.e.*, s.72-75.

⁶⁴ Demokrat Parti Tüzük..., s. 63.

⁶⁵ Cemil Koçak; *a.g.m.*, s. 141.

⁶⁶ Mustafa Albayrak; *a.g.e.*, s. 69.

⁶⁷ Kemal Karpat; *a.g.e.*, s. 136.

⁶⁸ Leyla Kırkpınar; *a.g.m.*, s. 86.

artmasına neden oldu. Kuruluşundan üç ay sonra halk, DP'nin gerçek bir muhalefet partisi olacağına inanmaya başladı. Fakat DP'ye halkın ilgisi öylesine yoğun idi ki; kasaba ve köylerde vatandaşlar bir araya gelip, Demokrat Parti'nin bir şubesini açıyor ve parti merkezi ile daha sonra temasa geçiyorlardı⁶⁹.

Yaşanan gerginliklere rağmen Demokrat Parti 1946 yılının geneline yaydığı teşkilatlanma çalışmaları ile Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi hayatında etkili bir parti olacağına en önemli basamaklarından birini çıkmış oldu. Bu basamakları tırmanırken CHP'nin Demokrat Parti önüne koyduğu en büyük engel 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılmış olan genel seçimlerdi. 1946 seçimleri yargı denetimi dışında, açık oy, gizli sayım yöntemiyle ve çoğunluk sistemine göre yapıldı⁷⁰.

DP iktidar partisinin tüm engelleme girişimlerine rağmen örgütlenme ve tabana yayılma çalışmalarını büyük bir başarı ile sürdürmekteydi. Ancak iktidar muhalefet mücadelesi yeni gerginlikleri getirmekteydi. CHP'nin önce belediye seçimlerini ardından genel seçimleri bir yıl önceye alması DP'ye asgari bir örgütlenme imkânı verilmemesi amacıyla yapılmıştı⁷¹.

Kuruluşunun üzerinden beş ay geçmeden muhalefetteki DP'ye karşı ilk hareket belediye seçimlerinde oldu. Seçimlerin, planlanan tarihten yaklaşık dört ay önce yapılması DP tarafından büyük tepki ile karşılanmıştır. DP'li yöneticiler yeni kurulmuş olan partilerinin henüz örgütlenmemiş olması ve kendilerine yeterli zaman bırakılmadığı düşünmüşlerdi⁷². CHP'nin seçimleri erkene alması ile ilgili olarak Demokrat Parti 13 Mayıs 1946'da bir bildiri yayınlamıştır. Yayımlanan bildiri ile "1. Milli iradenin gereği gibi tecellisini engelleyen hükümler kaldırılmadan seçimlere gidilmiş olması, 2. Seçimlerin öne alınması ile güdülen maksadın partilerin teşkilatlanması için kısa bir zaman dahi bırakılmaması, 3. Yazı, söz, toplanma ve cemiyet kurma gibi vatandaşın siyasi hakları yeteri kadar teminat altına alınmadan, rey ve seçim serbestisinden bahsetmenin zor olacağı, 4. Cumhurbaşkanının CHP Genel Başkanı olması yüzünden tarafsız davranamayacağı, bu nedenle Cumhurbaşkanlığı ile CHP Genel Başkanlığı'nın ayrılması gerektiği" kamuoyuna duyurulmuş ve DP yapılacak seçimleri boykot etmiştir⁷³.

⁶⁹ Leyla Kırkpınar; a.g.m., s. 90.

⁷⁰ Cemil Koçak; a.g.m., s. 143.

⁷¹ Cem Eroğul; a.g.e., s. 36; Bernard Lewis; (Çeviren Metin Kırathı), a.g.e., s. 305; Kemal Karpat; a.g.e., s. 137.

⁷² Geniş bilgi için bkz. Süleyman İnan; *Muhalefetin İstemediği İlk Erken Seçim: 1946 Belediye Seçimleri*, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, C. 13, S. 1, Ocak 2004, s. 50-66.

⁷³ Mustafa Albayrak; a.g.e., s. 83.

10 Mayıs 1946 tarihinde yapılan belediye seçimlerinin Demokrat Parti tarafından boykot edilmesiyle ilgili olarak İnönü, DP’yi şu şekilde eleştirmiştir. “...Son zamanlarda bazı devletlerde seçime iştirak etmeme taktiği görülmüştür. Bunun manası yabancı devletlere karşı memleketin iç idaresini itham etmektir. Kendi iç idaremizi yabancı devletlere karşı kötülemek teşebbüsünü Türkiye denen devlette vatandaşların hoş görmeyeceklerine eminim...” şeklinde bir eleştiri getirmiştir⁷⁴.

1947 yılında yapılması planlanan genel seçimler öne alınarak 21 Temmuz 1946’da yapıldı. DP yapılan bu seçimlere hazırlıksız yakalanmasına rağmen 62 milletvekili çıkarabildi. CHP iktidarda kaldı. Ancak CHP’nin DP’nin gelişmesinden çekinerek bu partiyi hazırlıksız yakalamak amacıyla 1947 yılında yapılması gereken seçimleri öne aldığı ileri sürüldü⁷⁵.

1946 seçimlerinde CHP ve DP, meclise girecek 465 milletvekili için mücadele ettiler. DP, 465 milletvekilliği için ancak 273 aday göstermiş ve bunlardan 64’ünü kazanabilmiştir. CHP ise 395 milletvekilliğini kazanmıştır⁷⁶.

DP, 1946 seçimlerini kazanma ihtimali olmadığını bilerek girmiştir. Parti örgütünün zayıflığı ve bürokrasi CHP’ye bağlı olduğundan seçim DP’liler için tam bir hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştır⁷⁷.

Seçim öncesinde İsmet İnönü’nün verdiği tüm vaatler boşa çıkmış, seçimler tek parti döneminden kalma metotlarla yapılmış, oy mazbataları çalınmış, sandıklar kaçırılmış, oylar değiştirilip DP’lilere baskı yapılmıştır. Kısacası 1946 seçimlerine, gücü elinde bulunduran CHP tarafından hile karıştırılmıştır⁷⁸.

SONUÇ

İsmet İnönü’nün Cumhuriyet’in devamını sağlamak adına giderek arttırdığı baskılar gizliden gizliye bir muhalefetin oluşmasına yol açmıştır.

⁷⁴ Metin Toker; *Demokrasiden Darbeye 1957-1960*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, s. 105.

⁷⁵ Metin Toker; *DP’nin Altın Yılları 1950-1954*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991, s. 9.

⁷⁶ Şerafettin Turan; *a.g.e.*, s. 230; Cem Eroğul; *a.g.e.*, s. 38-39. Feroz Ahmad; *a.g.e.*, s. 130. Başka bir kaynakta DP’nin 66 milletvekilliği kazandığı belirtiliyordu. Bkz. Cemil Koçak; *a.g.m.*, s. 143.

⁷⁷ Feroz Ahmad; *a.g.e.*, s. 130

⁷⁸ Ali Fuad Başgil; *a.g.e.*, s. 59; Mehmet Ali Birand; Can Dündar, Bülent Çaplı; *a.g.e.*, s. 33.

Türkiye, II. Dünya Savaşı'na girmemişti. Ancak Türkiye'nin savaşın yaydığı fikirlerden etkilenmemesi de imkânsızdı. Savaş döneminde ülkede mal kıtlığı artmış ve fiyat artışları devamlı hale gelmiştir. Savaş sırasında çıkarılan, Milli Korunma Kanunu ile birlikte ekonomik hayattaki darlık ve verimsizlik halkın CHP yönetimine karşı duyduğu bıkkınlığı iyice arttırmıştır

Türkiye, dış politikada da tüm dünyayı etkileyen II. Dünya Savaşı rüzgârında ayakta kalmanın yollarını aramıştır. Bu rüzgârdan da “yansızlık” politikasını izleyerek etkilenmemeyi başaran Türkiye Cumhuriyeti yine de savaşın fikri etkilerinden kurtulamamış, tüm dünyada yıkılan baskı rejimlerinin kabul görmediği gerçeğinin farkına vararak, siyasi hayatta tek parti olarak yola devam edilemeyeceğini kabul etmek zorunda kalmıştır. CHP yöneticileri “Batı kamuoyunu yatıştırarak ve Sovyetlere karşı bu ülkelerin desteğini sağlayacak” çözüm olarak çok partili sisteme geçmeyi görmüşlerdir. II. Dünya Savaşı sonrasında yenedünya düzeni Türkiye’de de çok partili demokratik hayatı zorunlu kılmıştır.

DP'nin kurulmasına yol açan iç gelişme “Çiftçiye Topraklandırma Kanunu“ görüşmelerinde CHP içerisindeki parti içi düşünce farklılıklarının ortaya çıkmış olmasıdır. DP meclis içinden doğmuş bir partidir. Parti kurucularının çoğu hala milletvekili idi. İlk başlarda DP'nin kısa sürede teşkilatlanarak CHP'ye rakip olamayacağı düşünülmüştür. CHP, DP'nin bir anda teşkilatlanarak başarı elde edeceğini düşünmüyorlardı. Bu nedenle ilk başta DP'liler ile münasebetleri oldukça iyi olmuştur.

İnönü, DP'yi hem çok partili sistemin bir aktörü hem de CHP tarafından bir süre denetlenebilecek bir muhalefet partisi olarak ilk zamanlarda desteklemiştir.

1946 seçimleri sonuçları itibariyle tartışmalı bir seçim olmuştur. Seçimlerde meydana gelen yolsuzluklar muhalefet tarafından propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır. Ancak 1946 seçimleri ile mecliste birden çok siyasi parti ile bağımsız milletvekili yer almıştır. CHP ilk defa TBMM’de kendisine ciddi muhalif olabilecek bir partiyle karşılaşmıştır. Bunun için CHP Hükümeti 1946-1950 arasında sosyal alanda anti-demokratik yasaları kaldırma yoluna gitmiştir.

KAYNAKÇA

AHMAD, Feroz; *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2008.

- AHMAD, Feroz; Ahmad Bedia Turgay; *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1976.
- AĞAOĞLU, Samet; *Arkadaşım Menderes İpin Gölgesindeki Günler*, Alkım Yayınları, İstanbul 2004.
- ALBAYRAK, Mustafa; *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, İstanbul 2004.
- ARMAOĞLU, Fahir; *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, Alkım Yay., Ankara 1990.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya; *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2007.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya; *Menderes’in Dramı (1899-1960)*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2007.
- BAŞGİL, Ali Fuat; *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, (Çeviren. M. Ali Sebük, İ. Hakkı Akın), Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2006.
- BAYAR, Celal; *Başvekilim Adnan Menderes*, (Derleyen İsmet Bozdağ) Tercüman Yay., İstanbul 1986.
- BİRAND, Mehmet Ali; Can Dündar; Bülent Çaplı; *Demirkarat Bir Demokrasinin Doğuşu*, Doğan Kitap, İstanbul 2007.
- ÇAVDAR, Tevfik; *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Kitabevi, Ankara 1999.
- ÇAVDAR, Tevfik; *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den Günümüze)*, İmge Kitabevi, Ankara 2008.
- Demokrat Parti Tüzük ve Programı, Güneş Matbaacılık, Ankara 1957.
- EROĞUL, Cem; *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 1990.
- GÖNLÜBOL, Mehmet; A.Halûk Ülman; A.Suat Bilge ve Diğerleri; *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1987.
- HAYTOĞLU, Ercan; “*Türkiye’de Demokratikleşme Süreci ve 1945’te Çok Partili Siyasî Hayata Geçişin Nedenleri (1908-1945)*”, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Yıl 1997, S.3, s. 46-55.
- İNAN, Süleyman; *Muhalefetin İstemediği İlk Erken Seçim: 1946 Belediye Seçimleri*, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, C. 13, S. 1, Ocak 2004, s. 50-66.
- İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları(1920-1973), C. 2, Ankara 1993.
- KAÇMAZOĞLU, H. Bayram; *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, Birey Yayıncılık, İstanbul 1998.
- KARPAT, Kemal; *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1967.

- KIRKPINAR, Leyla; “Demokrat Parti ve Muhalefet Stratejisi”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt.3, Sayı 9-10, Yıl 1999-2000, s. 85-98.
- KOÇAK, Cemil; *Yakınçağ Türkiye Tarihi*, Milliyet Yayınları, İstanbul 2004.
- KOÇAK, Cemil; “Siyasal Tarih (1923-1950)”, Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, (Yay. Yön. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul 2002, s. 85-177.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer; “Türk Demokrasisinin Kuruluş ve İşleyişinde Dış Etkenler (1946’dan bu yana)”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 33, S. 1, 1978, s. 213-247.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer; “Dış Politika Nedir? Türkiye’deki Dünü ve Bugünü”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 35, S. 1, 1980, s. 309-335.
- LEWIS, Bernard; (Çeviren Metin Kıratlı), *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, TTK Yay., Ankara 2000.
- OPIE, Redvers; “Amerikan Yardımı ve Kalkınma Meselesi”, (Çeviren Cemal Mihçioğlu) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 8, S. 1, 1953, s. 85-110.
- SARAY, Mehmet; *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye’nin Nato’ya Girişi 3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Hatıraları ve Belgeler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2000.
- TİMUR, Taner; *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, 3. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara 2003.
- TOKER, Metin; *Demokrasiden Darbeye 1957-1960*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1992.
- TOKER, Metin; *DP’nin Altın Yılları 1950-1954*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991.
- TURAN, Şerafettin; Türk, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999.
- YALÇIN, Durmuş; Azmi Süslü; Refik Turan ve Diğerleri; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. I-II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000.
- YILDIZ, Nuran; “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 51, S. 1, 1996, s. 481-505.
- ZÜRCHER, Erik Jan; (Çeviren, Yasemin Saner Gönen), *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletisim Yay., İstanbul 1998.

